

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД

КАЛІТИНСЬКИЙ Василь Михайлович - аспірант кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права

В статті досліджуються правова ідеологія через філософсько-правовий погляд. Розглянуті різні погляди вчених на зміст і ознаки правової ідеології. Проаналізовано співвідношення правової ідеології з правосвідомістю та правової психологією. Представлено визначення правової ідеології з філософсько-правової точки зору, виявлені її ознаки і функції.

Ключові слова: ідеологія, правова ідеологія, правова психологія, правосвідомість, ідеї, принципи, цінності.

Постановка проблеми

Актуальність статті обумовлена теоретичною і практичною значимістю правової ідеології, високий рівень якої означає пріоритет прав людини, розподіл влади, політичний плюралізм, високо значуще місце суду. Правова ідеологія обґрунтовує і оцінює існуючі правові відносини, стимулює виникнення корисних для держави і суспільства суспільних відносин, підвищення рівня правопорядку. Основою правової ідеології є знання і розуміння принципів і норм права, що веде до чіткого розуміння людиною своїх прав та обов'язків, а отже, меж можливої правомірної поведінки. Велика роль у цьому відводиться правовій соціалізації особи, підвищенню рівня правової культури та правовому вихованню.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми

Значний внесок у дослідження проблематики правової ідеології зробили такі дослідники: О.Ф. Байков, А.А. Беседін, Ю.Б. Власова, О. Коцюба, І.А. Лихачов, А.І. Луцький, І.М. Максимова, М.П. Недюха, В.Л. Толстенко, С.С. Піскунова, О.М. Ситник, Д.Ю. Циганкова та ін.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження правової ідеології з філософсько-правового погляду.

Виклад основного матеріалу дослідження

Людина як правова істота, що живе у відповідності до установ правової ідеології, ніколи не переступить дійсне право, ніколи не наблизиться до порушення правового закону. У цьому сенсі правова ідеологія, яка містить цінності справедливості і порядку, виступає як аналог благодаті. Вона виступає як менш жорсткий і більш універсальний, ніж право, регулятор суспільних відносин. Її роль у правовій системі сучасного суспільства унікальна. Вона не тільки впливає на різні елементи правової системи, але і сама часто лягає в основу прийняття тих чи інших юридично значимих рішень, неявно функціонально підміняючи собою систему формально визначених норм права, будучи у формі правової доктрини або у формі неписаних загальних принципів

права його джерелом навіть у формальному, юридичному сенсі слова [1, 5].

Сучасний стан розвитку суспільства тісно взаємопов'язаний із тією роллю, яку відіграє правова ідеологія, однак домінуючим чинником цього процесу є правосвідомість. Правосвідомість як вид суспільної свідомості відображає ставлення суб'єктів правовідносин до чинного права та правових явищ, характеризує тенденції змін правовідносин та їх стан. У правосвідомості, як і свідомості взагалі, простежуються психологічні та ідеологічні поведінкові елементи [2, 12].

Слід відмежовувати правову ідеологію від інших елементів правосвідомості, адже правова ідеологія формує у громадян цілісне сприйняття правової дійсності, цілей, способів та завдань правового регулювання суспільних відносин і всієї правової системи країни. Натомість все, що пов'язано з суто психологічним сприйняттям права, є основою такої складової правосвідомості, як психологія права, що містить у собі ірраціональні компоненти [3, 26].

Правова ідеологія і правова психологія знаходяться в діалектичному взаємозв'язку: «ні ідеології, яка виявляла б себе тільки в теоріях і нехтувала б потребами, емоціям, також немає і правової психології, яка б виключала ідеї, принципи та ін» [4, 27].

Маючи один і той же об'єкт відображення – систему правового регулювання суспільних відносин, – вони формуються і функціонують по різному. Основна відмінність між правовою психологією і правовою ідеологією полягає в тому, що остання виступає не тільки як безпосереднє відображення суспільного буття, а як цілеспрямована теоретична діяльність людей, що розробляє і обґрунтовує певні правові цінності. Правова психологія, навпаки, формується і розвивається як один із проявів природної психічної здатності відображати навколишній світ, як реалізація функції свідомості пристосовувати людину до навколишнього світу. Принцип відповідності свідомості буттю повністю дотримується у сфері правової психології. Правова психологія безпосередньо вплетена у практичну діяльність і є суб'єктивною де-

термінантою поведінки людей у правовій сфері [5, 81].

У рамках розмови про взаємодію правової психології і правової ідеології хотілося б підкреслити, що каркас даного розгляду виходить з визначення самої правосвідомості як системи. Система, у свою чергу, – це: сукупність елементів, з'єднаних відносинами; комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії. А властивості системи, пов'язані з її структурою, припускають: цілісність (утворення системи в сукупності її елементів); структурність (функціональна впорядкованість елементів); ієрархічність (певний порядок взаємозв'язку елементів) [6, 27].

Багатоманітність дефініцій правової ідеології у літературі вказує на складність самої правової категорії, її неоднозначність, з одного боку, а з іншого – на проблему розгляду даного феномену з завданням уніфікації сутності правової ідеології. Систематизувавши трактування «правової ідеології», основний їх зміст пропонуємо представити таким чином: це важливий елемент у структурі правової свідомості; це сукупність систематизованих теоретично обґрунтованих юридичних знань, ідей, оцінок права, теорій, поглядів, принципів тощо; це рівень свідомості, що відображає явища правової дійсності; це основний системоутворюючий, елемент правової системи суспільства; це одна з форм державної ідеології, що представляє собою раціоналізоване відображення правового буття; це раціональні, логіко-понятійні уявлення про право.

У літературі виділяють такі сутнісні риси правової ідеології:

1) Системність: по-перше, ідеологія сама по собі є сукупністю концептуальних ідей, що реалізуються за допомогою програми дій (у результаті ідеологічної діяльності держави); по-друге, ідеологія є вищою точкою ідеологічної системи (задає стратегічний напрям і межі дій носіїв ідеології);

2) Духовно-практична освіта. Про духовно-практичний характер ідеології свідчить: характер прояву свідомості; її місце у структурі суспільної свідомості (правова ідеологія виступає раціональним компонентом правосвідомості); її цілеспрямова-

ність, орієнтація на практичну актуалізацію;

3) Змістовний аспект: становить сукупність уявлень, понять, суджень, складових переконання і різні теорії; зачіпає всі сторони життєдіяльності суспільства і держави, що знаходяться у сфері правового регулювання; закріплює певний гносеологічний ідеал, до якого має прагнути суспільство і держава у своєму розвитку, і тим самим, є певним організаційним, мобілізаційним та інформаційним базисом даного розвитку; незважаючи на деяку статичність нормативного закріплення, розвивається паралельно поточним суспільним реаліям;

4) Функціональний аспект: виконує інтегруючу, пізнавальну, організуючу, виховну функцію;

5) Цільовий аспект: або санкціонує існуючі в суспільстві форми панування і влади, або обґрунтовує їх перетворення [6, 51-53].

Слід підтримати ряд концептуальних положень щодо правової ідеології. Так, розглядаючи функціональні характеристики правової ідеології як елемент правової системи сучасного суспільства, слід, по-перше, говорити про вплив правової ідеології на правосвідомість, по-друге, – на інші елементи правової системи і, по-третє, – на суспільство в цілому. Оскільки при виконанні ряду функцій правовою системою сучасного суспільства використовується ресурс правової ідеології, то ці функції слід вважати соціальними функціями правової ідеології. Функції правової ідеології стосовно індивідуальної і суспільної правосвідомості мають універсальний характер. По відношенню до суспільної правосвідомості роль правової ідеології в найбільш загальному вигляді полягає у формуванні духовної сфери суспільної правосвідомості, щодо індивідуальної правосвідомості правова ідеологія формує правовий світогляд індивіда. Правова ідеологія – це не тільки світогляд. Вона включає в себе правовий світогляд особливого типу, завжди спрямований на практику, тобто на практичну діяльність людини в соціальному середовищі, тоді як світогляд і правосвідомість можуть бути пасивно-споглядальними. Крім того, правова ідеологія завжди існує на со-

ціальному рівні, світогляд – тільки на індивідуальному рівні, а правосвідомість може розглядатися як на індивідуальному, так і на груповому та соціальному рівнях. Правова ідеологія представляється як практично орієнтований світогляд, раціоналізована правосвідомість, що володіє механізмом трансляції свого змісту [1, 84-85].

Дослідження співвідношення правової ідеології з формальними джерелами права як структурними елементами правової системи сучасного суспільства дозволяє підтвердити її системоутворююче значення в структурі правової системи суспільства, що розглядається в зазначеному ракурсі. Соціальні функції правової ідеології реалізуються для вирішення основних завдань, що стоять перед правовою системою сучасного суспільства [1, 47].

Необхідно відзначити, що правова ідеологія є однією з форм соціальної ідеології та суспільної правосвідомості, виступає нарівні з правовими нормами і санкціями засобом регулювання суспільних відносин. Правова ідеологія визначає характер правотворчого і правозастосовного процесів, синтезує різноманітні політико-правові феномени в одне ціле. Немає в світі держави, існуючої без правової ідеології. У змісті Конституції, інших законів держави законодавець вкладає своє розуміння, пізнання юридичної матерії у вигляді правових поглядів, ідей, теорій. Це і є панівна правова ідеологія. Єдність державного життя, правового буття в значній мірі задається ступенем розвиненості правової ідеології. Правова ідеологія – досить складне суспільне явище, виступаюче своєрідною системою політичної інтерпретації, раціонального вираження та обґрунтування значущих для певного суб'єкта на даний історичний момент ціннісних властивостей, якостей, сторін, рис, правової реальності. Саме суспільно-правова ідеологія є основою юридичної політики держави. Вона формується шляхом духовно-етичних, соціально-правових, культурних шукань людини, суспільства, держави, шляхом гармонізації інтересів різних соціальних груп. Однак, не можна допускати розриву істинного зв'язку між буттям і свідомістю, оскільки в такому ви-

падку правова ідеологія не буде об'єктивно відображати юридичну дійсність, що призведе не тільки до деформації правосвідомості, але й недогляду законодавчої політики держави. Таким чином, правова ідеологія повинна відображати прогресивні ідейні погляди своєї епохи, орієнтовані сьогодні на суспільно-значущі і загальнолюдські цінності, формувати належний політико-правовий режим і не відриватися від соціально-історичного досвіду суспільства [7, 61-62].

Правова ідеологія дозволяє визначити цілі соціального розвитку, а також правові засади, інноваційно-технологічні засоби їх досягнення. Вона формує правові механізми регулювання як зовнішніх (правові регулятори функціонування країни, держави і суспільства як єдиного простору, що розвивається відповідно до вимог, запитів і потреб національних інтересів), так і внутрішніх відносин (усередині влади). Крім цього, вона може дати правову оцінку соціально-політичній ситуації з позиції стандартів рівня та якості життя, соціального порядку і справедливості, уявлень щодо соціальної мети [8, 20].

Коли джерелом правової ідеології виступає суспільне буття, так само можна говорити про вплив права на правову ідеологію. Право виступає регулятором суспільних відносин, діючи через свідомість людей, заломлюючись в їх ідеології. Норми права через правову ідеологію, як і всієї правосвідомості в цілому, формують мотиви, цілі, стимули, обмеження діяльності індивідів. Всі види свідомості (політичне, моральне і т.д.), відчують на собі вплив права, однак правосвідомість, а отже, і правова ідеологія, в силу своєї специфіки, знаходиться в найбільш тісній взаємодії з правом. Правова ідеологія, як частина правосвідомості, є не тільки джерелом формування права, але й об'єктом його впливу.

Право впливає на правову ідеологію як цілеспрямовано (прямо), так і нецілеспрямовано (опосередковано). Ці два напрямки перебувають у тісній взаємодії, тому якщо між ними виникають суперечності, тобто якщо ідеї впроваджуваної ідеології не знаходять реальної підтрим-

ки в життєвому досвіді індивіда, то ці ідеї не зможуть вкоренитися в його свідомості. При цьому право впливає на всі рівні правової ідеології, однак принципове значення для права має громадська правова ідеологія, оскільки саме вона безпосередньо відбивається в праві. Громадська правова ідеологія, будучи частиною державної ідеології і безпосередньо відбиваючись у праві, виступає регулятором по відношенню до інших видів ідеологій. Таким чином, право, впливаючи на правову ідеологію, впливає на національну, політичну, соціальну та інші види ідеологій. Право має велику ідеологічну силу, завдяки здатності самореалізовуватися в масових діях, поведінці і діяльності людей [7, 125-127].

Висновки. Розглянувши правову ідеологію як вид ідеології та форму правосвідомості, можна виділити наступні її ознаки:

- правова ідеологія є формою суспільної правосвідомості;
- правова ідеологія та правова психологія перебувають у тісному взаємозв'язку;
- правова ідеологія є науково обґрунтованою формою права;
- правова ідеологія впливає на різні елементи правової системи та сама є її складовою;
- правова та політична ідеології зовнішньо та внутрішньо доповнюють одна одну;
- основними елементами правової ідеології є: правові уявлення, поняття та ідеї; правові теорії доктрини, концепції та моделі; правові цінності та цілі; правові ідеали; правові принципи;
- правова ідеологія спонукає діяти згідно з духом права;
- правова ідеологія стимулює до правомірної поведінки;
- правова ідеологія об'єднує людей за для досягнення цілей;
- правова ідеологія визначає розвиток і функціонування суспільства;
- правова ідеологія акцентує на ролі та місці людини у правовому суспільстві;
- правова ідеологія визначає характер правотворчого та правозастосовчого процесу;
- правова ідеологія здійснює вплив на

інші види ідеологій;

- ціль правової ідеології – побудова правової держави, громадянського суспільства;

- правова ідеологія має перевагу над правовою психологією на професійному та теоретичному рівні правосвідомості, натомість на побутовому рівні переважає правова психологія;

- предмет правової ідеології – правові (юридичні) відносини між усіма людьми, соціальними групами, народами, країнами в усіх без винятку суспільних сферах.

Роль правової ідеології у правовому регулюванні суспільних відносин, формуванні правосвідомості членів суспільства, у стимулюванні до правової поведінки є досить вагомою, тому пропонуємо розглянути основні функції правової ідеології, які відображають її місце у правовій системі:

1) когнітивна функція – правова ідеологія має за собою весь багаж, досвід правових знань, які накопичувались протягом усього існування права;

2) осмислювальна – правова ідеологія осмислює правову дійсність під кутом зору її теперішнього та уявного станів, шляхів його досягнення, відповідно до якого утверджує правопорядок;

3) ідентифікаційна – в межах правової ідеології формується самоусвідомлення своєї ідентичності відповідно до тої системи цінностей та групових інтересів, які пропагуються суб'єктами даної правової ідеології;

4) оціночна – дає оцінку правовій ситуації з позиції власних принципів, цілей та ідей;

5) прогностична – формує моделі поведінки та передбачає, які норми права зможуть ефективно здійснювати правове регулювання; створює образ правового майбутнього;

6) правостворююча – впливає на позитивне право шляхом втілення ідеї правової держави та громадянського суспільства;

7) системоутворююча – правова ідеологія становить систему, до якої входять правові уявлення, поняття та ідеї; правові теорії доктрини, концепції та моделі; правові цінності та цілі; правові ідеали; право-

ві принципи;

8) регулятивна – регулює суспільні відносини шляхом правових установок та з урахуванням домінуючих цінностей у суспільстві;

9) світоглядна – представляється як практично орієнтований світогляд, що спрямований на практичну діяльність людини у правовому середовищі;

9) аксіологічна – правова ідеологія, пов'язана з постійним засвоєнням правових цінностей та впровадженням їх у правосвідомість та діяльність людей;

10) спонукаюча – прагне спонукати до дії, системи взаємодії людей та до колективної мобілізації;

11) цілеутворююча – задає смисложиттєві цілі, орієнтуючи на правову поведінку.

Правова ідеологія заснована на певних наукових знаннях, уявленнях щодо вдосконалення правових відносин. Вона впливає на розвиток культури, збагачує її своїми ідеями та трансформує все правове життя. На нашу думку, правова ідеологія – це форма суспільної правосвідомості, що становить систему правових уявлень, понять та ідей; правових теорій, цінностей та принципів, що відображають існуючий стан правової реальності, містять правовий ідеал та формують напрямки розвитку права.

Література

1. Беседин А.А. Правовая идеология как элемент правовой системы современного общества : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01 / Беседин Александр Александрович. – 184 с.

2. Ситник О.М. Правова ідеологія як складник механізму державно-правового регулювання / О.М. Ситник // Юридичні та політичні науки. – Випуск 56. – С. 9-14.

3. Луцький А.І. Правова ідеологія в системі правової свідомості / А.І. Луцький // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 8. – С. 25-27.

4. Максимова И.М. Правосознание как источник правового поведения личности: дисс.... канд. юрид. наук / И.М. Максимова. – Н.Новгород: Нижегородская академия

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується правова ідеологія через філософсько-правовий погляд. Розглянуто різні погляди науковців на зміст і ознаки правової ідеології. Проаналізовано співвідношення правової ідеології з правосвідомістю та правовою психологією. Запропоновані визначення правової ідеології з філософсько-правової точки зору, виявлені її ознаки та функції.

SUMMARY

The article examines legal ideology through philosophical legal view. Different views of scientists on the content and features of legal ideology are represented. Correlation legal ideology of legal awareness and legal psychology are proposed. The definition of legal ideology of philosophical and legal point of view found its features and functions are proposed.

МВД России, 2005. – 181 с.

5. Лихачев И. А. Правовая психология: понятие, структура и ее место в системе правовых и политических отношений: дис. ... канд. социол. наук : 09.00.11 / И. А. Лихачев; Ярослав. гос. ун-тим. П. Г. Демидова. – Ярославль, 1999. – 183 с.

6. Цыганкова Д.Ю. Правовая идеология и информационная функция государства: теоретико-правовой аспект: дис. ... кандидата юридических наук: 12.00.01 / Цыганкова Дарья Юрьевна; [Место

защиты: Академия управления МВД России]. – Москва, 2012. – 182 с.

7. Власова Ю.Б. Взаимодействие права и идеологии в современных условиях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ю.Б. Власова. – М.: РГБ, 2006. – 194 с.

8. Недюха М.П, Правова ідеологія українського суспільства: інноваційний потенціал процесу соціальних змін / М.П. Недюха // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 14-21.